

ӘОЖ 372.881.1; МҒТАР 14.01.33; 14.37.09
<https://doi.org/10.47526/2022-4/2664-0686.30>**А. БЕРДІҚҰЛОВА¹✉, Ш. ҚАПАНТАЙҚЫЗЫ²**¹*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің PhD докторанты
(Қазақстан, Астана қ.), e-mail: adasay.90@mail.ru*²*педагогика ғылымдарының докторы**Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
(Қазақстан, Астана қ.), e-mail: shkapantaykizi@mail.ru*

ТІЛ ҮЙРЕТУДЕ ОҚЫЛЫМ ДАҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІ ЖАЙЫНДА

Аңдатпа. Оқылым әрекетін ұйымдастырудың тиімді тәсілдерін зерттеу, тіл үйренушінің оқу техникасын дамыту жолдарын айқындау, тіл үйретуге арналған оқылым мәтіндеріне қойылатын талаптарды айқындап, соңғы мақсатты нәтижеге жетуге ықпал ететін мәтінмен жұмыс түрлерін ғылыми тұрғыдан зерделеу, айқындау бүгінгі күнде аса маңызды. Мақалада коммуникативті құзыреттілікке жататын сөйлеу әрекетінің бір түрі – оқылымның тілді меңгерудегі қызметі туралы зерттеулер нәтижесі баяндалды. Осы тақырыпта әр жылдарда жазылған ғылыми-әдістемелік еңбектерге талдау жүргізілді. Талдау нәтижесінде ғалымдардың оқылым дағдысын дамытуға байланысты нұсқаулықтары мен ұсыныстарына уақыт сыны тұрғысынан баға берілді. Сонымен қатар осы мақалада оқылым дағдысын қалыптастырудың тиімді жолдары мен әдістері, оқылым мәтінімен жұмыс түрлері, оқу техникасы мен оқылым мәтіндеріне қойылатын талаптар ғылыми-теориялық және әдістемелік тұрғыдан зерттеліп, жақсы нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік беретін бірқатар стратегияларға талдау жасалды. Зерттеулер нәтижесінде оқылым дағдысын қалыптастыру әдістемесі тіл үйренушінің өзіндік жеке жұмысы ауқымынан жоғары деңгейге көтеріліп, басқалармен тілдесуге жетелейтін, тілдік қатынасқа түсуге мүмкіндік беретін өнімді әрекетті дамытуға бағытталуы тиіс екендігі анықталды.

Кілт сөздер: оқылым дағдысы, сөйлеу әрекеті, тіл үйрету әдістемесі, коммуникативтік бағдарлы оқыту, оқу техникасы.

A. Berdikulova¹, Sh. Kapantaykyzy²¹*PhD Doctoral Student of L.N. Gumilyov Eurasian National University
(Kazakhstan, Astana), e-mail: adasay.90@mail.ru*²*Doctor of Pedagogical Sciences**L.N. Gumilyov Eurasian National University
(Kazakhstan, Astana), e-mail: shkapantaykizi@mail.ru*

On the Problem of Forming Reading Skills in Language Teaching

***Бізге дұрыс сілтеме жасаңыз:**

Бердіқұлова А., Қапантайқызы Ш. Тіл үйретуде оқылым дағдысын қалыптастыру мәселесі жайында // Ясауи университетінің хабаршысы. – 2022. – №4 (126). – Б. 351–361. <https://doi.org/10.47526/2022-4/2664-0686.30>

***Cite us correctly:**

Berdikulova A., Qapantayqyzy Sh. Til uiretude oqylym dagdysyn qalyptastyru maselesi jaiynda [On the Problem of Forming Reading Skills in Language Teaching] // Iasaui universitetinin habarshysy. – 2022. – №4 (126). – B. 351–361. <https://doi.org/10.47526/2022-4/2664-0686.30>

Abstract. Today it is important to study effective ways of organizing reading activity, identify ways to develop language learning techniques, determine the requirements for reading texts, and scientifically study the types of work with text that contribute to obtaining the final result. The article presents the results of a study of the role of reading in language acquisition – one of the types of speech activity associated with communicative competence. The analysis of scientific and methodological works on this topic, written in different years, is carried out. As a result of the analysis, the instructions and recommendations of scientists related to the development of reading skills were evaluated. In addition, this article discusses, from a scientific, theoretical and methodological point of view, effective ways and methods for developing reading skills, types of work on reading texts, teaching methods and requirements for reading texts. also analyzed a number of strategies to achieve good results in the development of reading skills of the student. Studies have shown that the method of developing reading skills should go beyond the individual work of the language learner and focus on the development of productive activities that lead to communication with others, allowing them to communicate.

Keywords: Reading skills, speech activity, language teaching methods, communicatively oriented learning, teaching methods.

А. Бердикулова¹, Ш. Капантайкызы²

¹*PhD докторант Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева
(Казахстан, г. Астана), e-mail: adasay.90@mail.ru*

²*доктор педагогических наук*

*Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева
(Казахстан, г. Астана), e-mail: shkapantaykizi@mail.ru*

О проблеме формирования навыка чтения при обучении языка

Аннотация. Сегодня очень важно изучить эффективные способы организации читательской деятельности, выявить пути развития техники изучения языка, определить требования к чтению текстов, изучить виды работы с текстом, способствующие получению конечного результата. В данной статье представлены результаты исследования роли чтения в овладении языком – одного из видов речевой деятельности, связанной с коммуникативной компетенцией. Проведен анализ научно-методических работ по данной теме, написанных в разные годы. В результате анализа были оценены указания и рекомендации ученых, связанные с развитием навыков чтения. Кроме того, в данной статье рассмотрены с научно-теоретической и методологической точки зрения эффективные способы и методы развития навыков чтения, виды работ по чтению текстов, приемы обучения и требования к чтению текстов. Также были анализированы ряд стратегий достижения хороших результатов при развитии навыка чтения обучающегося. Исследования показали, что метод развития навыков чтения должен выходить за рамки индивидуальной работы изучающего язык и ориентироваться на развитие продуктивной деятельности, которая ведет к общению с другими, позволяя им общаться.

Ключевые слова: навыки чтения, речевая деятельность, методы обучения языку, коммуникативно направленное обучение, методы обучения.

Кіріспе

Тілді екінші тіл ретінде оқып-үйренудегі басты мақсат – сөйлеу әрекетін меңгеру екені белгілі. Тіл үйретуде сөйлеу әрекетінің түрлері – оқылым, тыңдалым, жазылым, айтылымды қатар дамытып отыру маңызды. Бұл дағдылар үйренетін тілде еркін қарым-қатынас жасауға, өзгелермен пікір алмасып, өз көзқарасын білдіре алуына, өз ойын сауатты және жүйелі түре жеткізе алуына, қажетті ақпаратты тиімді қолдана алуына ықпал етеді. Одан бөлек тіл

үйренуші тың ақпаратты оқып, тыңдап қана қоймай, өзіндік қорытынды жасап, сыни тұрғыдан бағалай білуге қол жеткізе алады. Осы төрт дағдының ішіндегі ең маңыздысы – оқылым дағдысы. Себебі оқудың тиімді жолын меңгеру арқылы адам еркін ойға, сауатты сөйлеуге, тіл иесі – халықтың ұлттық ерекшелігін, өзіндік болмысын, даралығын, дүниетанымын түсінуге, астарлы ойын ажыратуға төселеді. Тіл үйретудегі оқылымның дұрыс жүргізілген әдістемесі тілді еркін меңгертуге үлкен ықпал етеді. Тілді екінші тіл ретінде меңгерту барысында оқылым мәтінінің танымдық, зерделік, ақпараттық, жанрлық сипаттарын ажырата білуден бөлек, оны ой мен сананың бірлігінде қабылдауды жүзеге асыру көзделеді. Оқылым сөздер мен тіркестердің мағыналық тұтастықта бірлесе келіп, тіл үйренушіге жинақы мазмұндағы ақпаратты жеткізуімен ерекшеленеді. Оқылымның мақсаты – мәтіндегі негізгі және қосымша ақпаратты әртүрлі деңгейде қабылдау және түсіне білу десек, осы арқылы керек мәліметті жинақтаған тіл үйренуші оны қажетіне жаратады, ойлау жүйесін дамытады. Танымы кеңейіп, сөз саптау ерекшеліктеріне, тіл меңгеру дағдыларына бейімделеді. Танымы кеңейіп, сөз саптау ерекшеліктеріне, тіл меңгеру дағдыларына бейімделеді. Сөздердің негізгі мағынасынан бөлек, ішкі астарын, қосымша реңкін, эмоционалды-экспрессивті әлеуетін ажыратады, жанрлық тұтастықты қабылдай біледі.

Тілді меңгеру дағдыларын жетілдіру үшін сөйлеу әрекетінің барлық түрлерін қатар дамыту керек болады. Сөйлеу әрекеті түрлерінің ішінде оқылым дағдысы ең маңызды деп саналады. Өйткені сөйлеу әрекетінің басқа түрлері осы дағдының дамуымен тікелей байланысты. Оқылым рецептивті, яғни қабылдаушы дағдылар қатарына кіреді. Оқылым әрекеті кезінде көру және ойлау мүшелерінің көмегімен коммуникативтік қарым-қатынас жүзеге асады. Оқылым кезінде тіл үйренуші қажетті, жаңа ақпаратпен танысып, оны өз өмірлік тәжірибесі сараптамасында түсінуге әрекет жасайды. Оқылым арқылы тіл үйренуші өз таным көкжиегін кеңейтеді, сыни ойлау жүйесін дамытады. Сондықтан бұл дағды терең танымдық әрекетті талап ететін психикалық үдерістің арқасында жүзеге асады. Дегенмен бұл дағды сөйлеу әрекетінің басқа түрлеріне қарағанда жүзеге асырылуы жағынан ең жеңілі. Себебі оқылымның бастапқы деңгейіндегі қойылатын талап – өзге тілдегі ақпараттың жазбаша нұсқасын танып, дыбыстап оқу ғана болады. Ал хат танитын ересектер үшін бастапқыда жаңа тіл үйрену тек сол тілдегі спецификалық таңбаларды есте сақтау міндеті ғана болады. Көз алдында тұрған мәтін тіл үйренуші үшін үлкен көмек, тірек қызметін атқарады. Сондықтан да оқылым әрекеті басқа сөйлеу әрекеті түрлерінің ішіндегі ең жеңілі саналады. Осы бастапқы кезеңде оқу техникасын дамытып, жылдамдығын арттыруға үлкен мән беріледі. Мәтіндегі тіл үйренушіге біршама таныс кейбір сөздерді тұтас қарамай оқу әдісін де меңгеру маңызды. Тіл үйренудің бастапқы кезеңінде тіл үйренуші бар назарын жеке сөздердің жазылуы мен беретін мағынасын есте сақтауға шоғырландырады. Сөздікпен жұмыс істей отырып, жекелеген сөздердің мағынасын тануға ұмтылып, мәтіннің жалпы мазмұнын ұғуға тырысады. Сол себепті тіл үйренушіге бейімделіп, өңделген шағын, жеңіл мәтіндер ұсынылады.

Дегенмен тіл үйренудің келесі кезектегі мәтіннің мән-мағынасын түсіну дағдысын қалыптастыру кезеңінде бірқатар қиындықтар ортаға шығады. Бұл деңгейде тіл үйренуші «тыңдау» аспектісіне өтіп, осы бағытта өз дағдыларын жетілдіруге ұмтылады. Грамматикалық дағдыларды жаттықтыру және жетілдіру бағытындағы жұмыстар тек жоғары кезеңге қарай жүзеге асырылады. Сөйлеу белсенділігінің күрт арта бастауы және бір ғана сөйлеу әрекетінің түрін дамыту бағытындағы жұмыстарға тым ұзақ шоғырлану нәтижесінде оқу үдерісінде қарама-қайшылық туындап, ол білім сапасына кері әсерін тигізе бастайды. Осы тұстағы жүргізілетін жұмыстардың басты кемшілігі – коммуникативті бағдарлы оқытудың жүзеге асырылмауы болады. «Қатысымдық бағдарлы оқытудың соңғы мақсатты нәтижесі – тілдік қатынас. Тілдік қатынас дегеніміз – адамдардың бір-бірімен тілдесуі,

сөйлесуі, тіл арқылы тілдік қатынас жасауы» [1]. Олай болса, оқылым дағдысын қалыптастыру әдістемесі тіл үйренушінің өзіндік жеке жұмысы деңгейінен шығып, басқалармен тілдесуге жетелейтін, тілдік қатынасқа түсуге мүмкіндік беретін өнімді әрекетті дамытуға бағытталуы тиіс.

Сондықтан оқылым әрекетін ұйымдастырудың тиімді тәсілдерін зерттеу, тіл үйренушінің оқу техникасын дамыту жолдарын айқындау, оқылым мәтіндеріне қойылатын талаптарды айқындап, соңғы мақсатты нәтижеге жетуге ықпал ететін мәтінмен жұмыс түрлерін ғылыми тұрғыдан зерделеу, айқындау бүгінгі күнде аса маңызды болып отыр. Бұл өз кезегінде мақала аясында көтерілетін тіл үйретуде оқылым дағдысын қалыптастырудың тиімді тәсілдерін зерттеудің өзектілігін танытады.

Материалдар мен әдістер

Мақаланың зерттеу нысаны ретінде тіл үйретуде оқылым дағдысын қалыптастырудың тиімді тәсілдерін зерттеген ғалымдардың зерттеу еңбектері қарастырылды. Аталмыш мәселені қарастырған ғалымдар қатарында И.А. Грузинская, Е.И. Пассов, А.А. Леонтьев, А.А. Миролюбов, Е.Г. Железнова, Е.Н. Соловова, О.И. Коваль, Г. Рогова, Ф. Рабинович, Т. Сахарова, М.Л. Вайсбурд, С.А. Блохина, В.И. Хусаинова, О.В. Афанасьеваларды атауға болады. Қазақ тілін оқыту әдістемесінде қатысымдық бағдарлы оқыту әдістемесінің негізін қалап, сөйлеу әрекетінің түрлерін айқындаған Ф. Оразбаеваның докторлық диссертациясында алғаш оқылым әрекетін дамытудың жолдары сараланып көрсетілді [2]. Қазақ тілін басқа ұлт өкілдеріне оқылым әрекеті арқылы үйрету әдістемесін Г.Т. Бейсенбекова арнайы зерттеп, осы тақырыпта кандидаттық диссертация қорғады. Г.Т. Бейсенбекова «Қазақ тілін басқа ұлт өкілдеріне оқылым әрекеті арқылы үйрету әдістемесі» тақырыбындағы кандидаттық диссертациясында тілдік қатынас арқылы жүзеге асатын оқылым әрекетінің ғылыми-әдістемелік негіздерін, оқылым түрлерін, белгілерін анықтап, мәтіннің түрлерін жіктеді, оның ерекшеліктерін көрсетіп берді. Оқылымды меңгертудің әдістемесін ұсынды. Дауыстап және іштей оқуды қалыптастыратын тапсырмалар мен жаттығулар жүйесін ұсынды [3].

Аталған зерттеулерде оқылым дағдысын қалыптастырудың тиімді жолдары мен әдістері, оқылым мәтінімен жұмыс түрлері, оқылым мәтіндеріне қойылатын талаптар ғылыми-теориялық және әдістемелік тұрғыдан зерттеліп, жақсы нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік беретін әдіс-тәсілдер ұсынылды.

Осы мақаланы жазу барысында педагогикалық зерттеулерді жүргізудің теориялық және практикалық әдістері қатар жүргізілді. Атап айтқанда, осы зерттеу барысында әртүрлі ақпарат көздері пайдаланылғандықтан, теориялық деректерді зерттеу әдістері мен талдау әдістері қолданылды. Жалпы теориялық және ғылыми-әдістемелік міндеттерді шешуге мүмкіндік беретін аналитикалық зерттеу әдістері қолданылды. Әртүрлі деректерді зерттеп, талдау әдістері тақырыпқа қатысты негізгі және қосымша әдебиеттерді іздеп тауып, тақырыптық, мазмұндық шолу жасау, зерттеу нысандарына байланысты тақырыптық топтарға іріктеу, басты ұстанымдарын айқындап, ұсыныстары мен қорытынды пікірлеріне сыни тұрғыдан баға беру тәсілдерінің көмегімен жүзеге асырылды.

Талдау мен нәтижелер

Тілдік дағды жалпыланған байланыстарға негізделген үдеріс. Олар фонетикалық, лексикалық, грамматикалық байланыс құралдарын саналы түрде меңгеру арқылы қалыптасады. Мағыналылық – тілдік дағдылардың негізгі қасиеті. Тілдік дағдылардың көмегімен үйренетін тілде дұрыс сөйлеу қамтамасыз етіледі. Сөйлеу дағдысы – үдерісті бекітуші әрекетті орындаудың қалыптасқан тәсілі [4]. Ғалым Ф. Оразбаева оқылым – графикалық таңбалар арқылы қағаз бетіне түскен сөздер мен тіркестердің мағынасы мен мазмұнын ой мен сананың нәтижесінде қабылдай отырып, сауатты, дұрыс, мәнерлеп, ұғынықты оқу және одан қажетті деректі түсініп, сұрыптап алу екенін айтады. Ғалым өз

еңбектерінде оқылымның танымдық, зерделік, ізденімдік, көрсетімдік оқылым сияқты түрлерін жіктеп көрсетеді. «Оқылымда берілген материалды түсініп, ұғу ғана емес, ондағы әрбір тілдік-қатысымдық тұлғалардың мағынасын білу, қалпын тану және оны тілдік қарым-қатынаста кеңінен пайдалану керектігінің» маңызды екеніне тоқталады [5].

Оқылым, біріншіден, ой мен мидың бірлескен жұмысына байланысты болады, екіншіден, жазылған графикалық таңбалардың тізбегін дұрыс танып білуге қатысты, үшіншіден, мұнда осы таңбалардың ішкі мән-мағынасын дұрыс түсінудің мәні зор. Осындай ерекшеліктер іске асқан жағдайда ғана оқылған материалдан керек ақпараттар жинақталып алынып, оқушының қажетіне жарайды.

Сөйлесім әрекетінің ерекше бір түрі ретінде оқылымның маңызы:

1) тіл үйренуші оқылым арқылы бүкіл тілдік қатынасқа қажетті ақпараттан хабардар болады және оны тілдік қарым-қатынаста керегіне жаратады;

2) оқылымның нәтижесінде әдеби, мәдени, әлеуметтік салалардағы жылдар бойы жиналған адамзаттық тәжірибелер бір кезеңнен екінші кезеңге өтіп, адамдардың қарым-қатынасын жетілдіреді, білімін арттырады, ішкі ой-санасын байытады. Ойлау қабілеті мықты дамыған адамның сөйлеу қабілеті де ерекше болады;

3) оқылым әрекеті арқылы көңілге түйгенін тіл үйретуші жинақтайды, сұрыптайды, тұжырымдайды. Мұның өзі уақыт өте келе сарапқа түсіп, өмірде, ғылым мен техникада жаңа ізденістердің шығуына жол ашады. Адамның қоғамдағы рөлі артады, коммуникация үдерісі дамиды.

Оқылым әрекеті – тіл үйренуде әрқашан іс жүзінде сұранысқа ие сөйлеу әрекетінің түрі. Өйткені, оқылым арқылы коммуникативтік құзыреттіліктің міндетті құрамдас бөлігі – ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілік дамиды. Ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілік дегеніміз:

- ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың көмегімен қажетті ақпаратты таба алу;

- технологиялар;

- «оның сенімділік / жаңалық / маңыздылық дәрежесін анықтау;

- жағдаятқа және алға қойылған міндеттерге сәйкес өңдеу;

- мұрағаттау және сақтау;

- кең ауқымды мәселелерді шешу үшін пайдалану» [6, 22-б.].

Оқылым дегеніміз – әдіскерлер И.Л. Колесникова мен О.А. Долгинаның пікірінше, жазбаша мәтінді қабылдауға және түсінуге бағытталған сөйлеу әрекетінің рецептивті түрі [7]. Е.И. Пассов та оқылымды тілдік белгілерді қабылдауға бағытталатын сөйлеу әрекетінің рецептивті түріне жатады деп есептейді [8]. Г. Рогова, Ф. Рабинович, Т. Сахаровалар да оқылымды сөйлеу әрекетінің рецептивті түріне жатқызады. Өйткені ол белгілі бір автордың репродуктивті қызметінің өнімі ретіндегі мәтінді оқырманның қабылдауы мен өңдеуінен тұратын әрекет түрі деп таниды [9]. Демек, оқылым – графикалық белгілер арқылы кодталған жазбаша тілдік ақпаратты визуалды қабылдаумен байланысты сөйлеу әрекетінің рецептивті түрі деп саналады. Бұл терминге анатомиялық тұрғыдан сипаттама берер болсақ, оқылым әрекеті кезінде адамның рецепторлы қабылдау органдарының белсенді әрекеті іске қосылады. Психологиялық тұрғыдан өзіне қажетін сыртқы әлемнен алуға бағытталған әрекет рецептивті деп аталады.

Оқылым әрекетін дамыту үдерісіне негізгі төрт компонент қатысады: 1. Көру мүшелері; 2. Ойлау мүшелері; 3. Тілдік бірліктердің таңбалық тізбегі; 4. Қатысымдық бірліктердің мағыналық тізбегі. Бұлардан тыс тағы бірнеше құрамдас бөліктер қатар жұмыс атқарады: 1. Дыбыстау мүшелерінің қимыл-қозғалыс әрекеттері; 2. Дауыстап оқу; 3. Есту мүшелерінің жұмысы; 4. Тілдік материалдардың жиынтығы. О.И. Коваль оқылым – сөйлеу әрекетінің басқа түрлерін дамытудың негізі болып табылатын, ана тілінде де, шетел тілінде де білімді

кеңейтуге мүмкіндік беретін, үлкен еңбекті талап ететін маңызды дербес жұмыс екенін айтады [10]. Әдіскер А.А. Миролубов оқылымды меңгертудің бастапқы кезеңінде оқытушы мен оқулық авторлары екі маңызды мәселені естен шығармаулары керек екенін айтады: Бірінші мәселе – мәтін таңдау. Екінші мәселе – оқушыларға мәтінді дұрыс оқудың фонетикалық заңдылықтарын меңгерту [11]. Оқылымды меңгертудің ең бастапқы кезеңінде осы екі мәселеге басты мән беру дұрыс нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Оқылымды үйренуді осы жолмен бастаған кезде тіл үйренушінің басты екі дағдысы: ішкі және сыртқы сөйлеу дағдысы дамиды. Оқу барысында бастапқыда оқырманның ішкі сөйлеуі қалыптасады. Уақыт өте келе, ішкі сөйлеу негізінде оның сыртқы сөйлеуі дамиды.

- кітаппен жұмыс істей білу;
- анықтамалық әдебиеттерді пайдалану;
- қажетті дереккөздерді іздеп, таба алу және т.б.

Оқылымды меңгерту – ұзақ шығармашылық үдеріс. Сөйлеу қарекетінің кез келген түрін жоғары деңгейге дейін дамытудың бірнеше кезеңдері болады. Бұл жөнінде А.А. Леонтьев сөйлеу дағдыларының автоматтандыру – тұтастық, тегістік, қиналудың болмауы, байланыстырып сөйлеуге дайындық; тұрақтылық – беріктік; икемділік – білімді жалпылай алу қабілеті, өз білім деңгейін бақылау деген негізгі кезеңдерін ажыратып көрсетеді [12]. Осы маңызды үдеріс нәтижелі болуы үшін ең алдымен оқылым тәсілдерін меңгерту қажет. Оқу техникасын дұрыс меңгеру сөйлеу әрекетінің негізгі түрі болып табылатын оқылымды жетік меңгеруге мүмкіндіктер ашады.

Әдістемелік құралдарда оқу техникасын меңгеруде оқылымның екі түріне мән беру қажеттігі атап көрсетілген: 1. Синтетикалық оқу; 2. Аналитикалық оқу. Осы жерде оқылымды меңгертуді қандай оқудан бастау керек деген заңды сұрақ туындайды. Тілдерді үйретудің бастапқы кезеңдерінде оқылымды меңгертуді синтетикалық оқудан бастаған жөн. Оқытудың бастапқы кезеңдерінде оқуға үйрететін мәтіндердің қарапайым нұсқаларын таңдау аналитикалық оқуға дейін синтетикалық оқуды бастау қажеттілігінің негізі болып табылады. Бұл оқуды үйрену үдерісіне жақсы мүмкіндіктер ашады.

Белгілі әдіскер И.А. Грузинская оқу техникасы туралы: «Оқу механизмі – бұл назар аударатын мәтіндік материалды дыбыстық бейнелермен дәл, жылдам және анық байланыстыру және мәтіннің түсінікті бөліктерін максималды дыбыстық және интонациялық дәлдікпен айту», - деп жазады [13]. Оқылым – бұл белгілі бір механизм және бұл механизмді оқытуда пайдалану үшін оның ережелерін, яғни оқу техникасын меңгеру қажет. Оқу техникасын меңгеру үшін оқудың екі түрлі әдісімен жұмыс істеу керек. Бұл дауыстап және дыбыссыз оқудың түрлері. Оқудың екі түрі де оқу техникасын меңгеруге қатысады. Оқырманға шет тіліндегі бейтаныс, жаңа дыбыстарды жазудың жаңа түрлері оқуды үйрену үдерісін баяулатады және белгілі бір қиындықтар туғызады.

Оқылым маңызды құзыреттілік болуымен қатар, бірнеше дағдыларды біріктіретін жиынтық білімге негізделеді. Себебі онда грамматикалық құрылымдарды есте сақтауға мүмкіндік берілуден бөлек меңгеріп жатқан тілде сөйлеуге және айтылым әрекетін де жетілдіруге бейімдейді. Оқылым әрекетінде ақпараттың негізгі әрі жетекші көзі болып саналатын кітап, газет-журналдарды оқып-түсіну, оны талдай алу мақсаты алдыңғы орынға шығады. Тілді меңгерудің бастауыш, орта, жоғары деңгейлеріне сай мәтін түрі таңдалып алынады және мәтіндегі сөздер саны саналады. Баспа өнімдеріндегі, интернет ресурстарындағы әртүрлі жанрлар мен стильдегі мәтіндерді оқу кезінде ең алдымен ақпаратты жинақтау, іріктеу, қабылдау, түсіну, өңдеу қажеттілігі туындайды. Алынған ақпаратты өңдеу үшін оқылымның барлық түрін меңгеру қажет. Оларға аналитикалық оқу, синтетикалық оқу, дайындықты оқу, дайындықсыз оқу, аударма арқылы оқу, аудармасыз оқу, негізгі оқу, қосымша оқу, шолып оқу, жылдам танысып оқу, іздей, зерттей оқу, түсініп оқу, шапшаң оқу, т.б. секілді көптеген дағдылар жатады.

Оқуды үйретуде мәтінде не талқылануы мүмкін екенін болжау қабілетін дамыту, мәтінде берілген ойды өз тәжірибесімен байланыстырып, белгілі бір ой тую қабілетін дамыту маңызды.

Е.Н. Соловова мәтінмен жұмыс істеуге қажетті келесі дағдыларды анықтайды:

- мәтіннің түрін / жанрын анықтау;
- мәтіннің негізгі идеясы мен тақырыбын анықтау;
- әртүрлі дереккөздерден қажетті ақпаратты табу;
- қосымша дереккөздерді қолдана отырып, ақпараттың сенімділік дәрежесін тексеру;
- кітаптың/мәтіннің анықтамалық аппаратымен жұмыс істеу;
- оқудың әртүрлі түрлерін меңгеру;
- мәтіннің құрылымдық бөліктерін анықтау;
- негізгі және қосымша ақпаратты ерекшелеу, артық ақпаратты елемей;
- айқын белгілер негізінде ақпаратты топтастыру;
- қажетті ақпаратты түртіп алу, қысқаша жазба, реферат т.б. түрінде жазу;
- түйін сөздерді айқындау, жоспар құру;
- оқиғалар мен құбылыстар арасындағы себеп-салдарлық байланыстарды айқындау;
- ақпаратты мазмұны мен мағынасы деңгейінде түсіну;
- өз дүниетанымы мен құндылық бағдары негізінде оқылған ақпаратты бағалау [6, 34-б.].

Оқылым әрекеті кезінде көп жағдайда тіл үйренушілер жазылған сөздерге зейінін шоғырландырып оқуға қиналады. Осыған байланысты оқылым әрекетін дұрыс ұйымдастыруға көмектесетін нұсқаулар мен стратегияларды қолдану қажеттілігі туындайды, яғни жай ғана қағаздағы сөздерді оқып қана қоймайды.

Стратег оқырманның мазмұндық дағдыларын жеті салаға бөлуге болады, атап айтқанда:

1. Болжау – бақылау және/немесе жеке тәжірибе негізінде болжау.
2. Визуалдандыру – көріністердің, кейіпкерлердің және оқиғалардың бейнелерін ойша көз алдына әкелу.
3. Байланыстыру – мәтінді оқу кезінде екі немесе одан да көп деректерді өзара байланыстыру немесе олардың арасындағы байланысты көре алу.
4. Сұрақ – сұрақ қою немесе іздену.
5. Нақтылау – түсінікті, анық ету және шатасудан арылу.
6. Жинақтау – мәтіннің қысқаша мәнін айқындау.
7. Бағалау – оқығаны туралы пікір қалыптастыру [14].

Оқылым дағдысын қалыптастыруда мұғалім оқушыларды мәтіннің жеке сөйлемдеріне емес, тұтас мәтіннің өзіне назар аударуға үйрету стратегиясын ұсынады. Оқыған ақпараттың басым көпшілік бөлігін түсіну үшін алдымен абзац тәрізді көлемді бірліктердің құрылымын түсінуді үйрену керек. Ол үшін мәтінді тұтас түсінуден бастап, егжей-тегжейлі түсінуге көшу керек. Оқылым кезінде керісінше жеке-жеке сөздерді түсінуді алдыңғы қатарға шығарар болсақ, оқушы назары сол ұсақ бөлшектер аясында қалып, зейіні шашырайды. Сондай-ақ оқылымға мүмкіндігінше аутентивті мәтіндерді пайдалану қажет. Аутентивті мәтіндер оқылым әрекетін жеңілдетуге үлкен ықпал етеді. «Оқылымнан алатын ләззатты жойып алмас үшін мәтін бойынша көп жаттығу берудің қажеті жоқ» [15]. Көп жағдайда тіл үйрету оқулықтарында берілетін мәтіналды, мәтінсоңы тапсырмаларының шамадан тыс көптігі назар аудартады. Бұл мәселе арнайы зерттеу нысанымыз болмағандықтан, осы мақаламыз аясында оған тоқталмаймыз. Алайда, болашақта зерттеуді қажет ететін өзекті мәселелердің бірі ретінде атап өтуді жөн көреміз.

Оқушының дұрыс болжам жасай алуы оқу мақсаттарын дұрыс шешуге тікелей ықпал етеді. Мәтінді болжау оқушының аялық білімімен тығыз байланысты. Аялық білімнің

көмегімен оқушылар мәтіннің тақырыбын, жалғасын, соңын болжайды. Бұл стратегияны қолдану арқылы тіл үйренуші өз көзқарасымен үйлесетін немес қарама-қайшы болып келетін түрлі жаңа ақпараттарды жинақтап, меңгеру мүмкіндігіне ие болады. Бұл өз кезегінде оның сыни тұрғыдан ойлау дағдысын дамытуға ықпал етеді [16].

Оқылым дағдысы арқылы тіл үйренуші мәтінді және оның мазмұны мен мақсатын, тілін түсінуге, негізгі ойды анықтауға және мәтіннің құрылымдық бөліктерін, мәтіннің стилі мен типін анықтауды, оқылған мәтін негізінде сұрақ құрастыруды, әртүрлі деректерден қосымша ақпаратты айқындауды және мәтіндерге салыстырмалы сараптама жасауды меңгереді. Егер оқу дағдысын қалыптастыру мақсат етілсе, онда мәтіндерге салыстырмалы анализ жасау арқылы тіл үйренуші, алдымен, мәтін мазмұнын меңгеруі керек. Тек содан кейін ғана нақты берілген мәтінде автордың нені көздегенін, кімдерге арнағанын, автордың сол мәселеге байланысты қандай көзқараста екенін, оқырманға жеткізу үшін қолданған тілдік бірліктерін саралап, сараптама жасауға дағдыланады. Оқылым дағдысы арқылы білім алушының танымы кеңейеді, ойлау жүйесі дамитын болады.

Қорытынды

Сонымен, жоғарыда берілген пікірлерден тіл үйрету әдістемесін зерттеуші мамандардың оқылым терминін «оқырман мен мәтін арасындағы қарым-қатынас» деген ұғыммен байланыстыратынын көреміз. Ғалымдар оқылым тәрізді күрделі коммуникативтік дағдыны меңгерту белгілі бір тақырып аясындағы жан-жақты ауқымды білімді, сонымен қатар тілді жетік білуді қажет етеді деп есептейді. Оқылым әрекеті нәтижелі жүзеге асуы ең алдымен үшін тіл үйренушінің меңгерілетін ақпарат төңірегінде аялық немесе базалық білімі болуы керек. Сонымен қатар мәтіндерді түсіну үшін қажетті кең ауқымды біліктер мен дағдылар талап етіледі. Тіл үйренуші мәтінді түсініп оқу үшін орындауы керек маңызды әрекет – жаңа мәтінді өз өмір тәжірибесімен байланыстыруы.

Оқылым дағдысы тақырыбында жүргізілген зерттеулерге шолу нәтижесінде мақалалардың зерттеу нысанына алынған мәселелердің әртүрлі екендігін байқадық. Дегенмен, зерттеушілер назары негізінен белгілі бір өзекті мәселелерге шоғырланғаны айқындалды. Оқылым дағдысы бойынша жазылған мақалалар тақырыптарына қарай топтастырылған кезде «оқығанын түсіну» мәселесі бойынша жазылған мақалалар ең жоғары көрсеткішті құрайтыны байқалды. Бұл қатынас оқу дағдысына деген көзқарасымызды өзгертеді.

Келесі кезекте «міндетті түрде оқығанын түсіну керектігі» мәселесін көтерген мақалалар орын алады. Түсінбей оқу сәтті болмайды. Оқып-түсіну мақсатына жету үшін оқудың маңызы зор. Мақалаларда айтылған келесі өзекті мәселе – «оқу әдеті». Түпкі мақсат ақпарат жинау арқылы білім алу болғандықтан, кітап оқуды ұнататын әдет адамның өміріндегі игілікті әрекеттерінің бірі ретінде саналады. Оқылым дағдысындағы келесі кезекте «оқуға деген көзқарас» өзекті мәселе ретінде көрінеді. Адамның оқуға деген оң көзқарасы оқылым мен оның табыстылығын дамытудың маңызды факторы екені белгілі. «Оқылым стратегиялары» зерттеушілердің ең таңдаулы тақырыптарының бірі болып табылады.

«Оқу барысында мәтінді түсіну үшін оқырман өз еркімен қолданатын шешім. Бұл фактор оқуды сапалы және тиімді етуде ең маңызды орынға ие. Егер оқырман осы стратегияларды оқуға дейін, оқу барысында және оқудан кейін қолданса, оқу мақсатына жету мүмкіндігі арта түседі. Оқу дағдылары туралы мақалаларда жиі қолданылатын тағы бір тақырып оқылған ақпаратты бағалау немесе ақпаратқа қатысты сыни пікірдің қалыптасуы. Білім беру жүйесінің белгіленген мақсаттарға жетуінде бағалау маңызды рөл атқарады. Оқу процесінде және оқудың соңында, мақсатқа жетуде бағалау зерттеулері маңызды рөл атқарады. Бұл пәндер бойынша зерттеулерге артықшылық беріледі. Оқылым дағдысының түрлі өзекті мәселелерін зерттеуді арттыру және жалғастыру керек. Сонымен қатар, зерттеу нәтижесінде оқылым дағдысына қатысты кейбір мәселелер бойынша зерттеулердің

жеткіліксіз екені байқалады. Атап айтқанда, оқылым мен басқа дағдылар арасындағы байланыс, оқылымға дайындық, оқылым мәтіндеріне қойылатын талаптар сияқты тақырыптар аз зерттелген.

Оқылым дағдысын дамыту тіл үйрету әдістемесін жетілдірудің барлық кезеңдерінде зерттеу нысанының орталығында тұрған негізгі мәселелердің бірі болды және сөйлеу әрекетінің бұл түрін көптеген әдіскерлер үнемі зерттеп келеді. Ғылыми әдебиеттерде сөйлеу әрекетінің бұл түрі бойынша жазылған еңбектер жетерлік. Дегенмен, бұл еңбектерде берілген оқылым дағдысын дамытуға байланысты нұсқаулықтар мен ұсыныстарды уақыт сыны тұрғысынан қарап, іріктеп қолдануды естен шығармау керек. Өйткені оқылым дағдысын дамытудың мақсаты қоғам дамуына сәйкес өзгеріске ұшырауға бейім болып келеді. Заманның дамуына байланысты шетел тілдерін үйретуде, оның ішінде қазақ тілінде оқылымды меңгертуге қойылатын талаптар, оқылымды дамытудың шарттары, яғни оқылатын мәтіндердің түрлері, күрделілік деңгейі мен көлемі өзгеруде.

Ғалымдар кез келген тілді меңгеру үшін оқу үдерісі сөйлеу әрекетінің барлық түрін (оқылым, жазылым, тыңдалым, айтылым) қамтуы керек дегенге бірауыздан келіседі. Дегенмен, көптеген жағдайда оқылым әрекеті әдістемелік тұрғыдан өз деңгейінде бағаланбай келеді. Оқылған мәтінді қабылдау мен түсінуге бағытталған сөйлеу әрекетінің өнімсіз түрі болғандықтан, сөйлеу әрекетінің тыңдалым, жазылым сияқты өнімді түрлерімен салыстырғанда оқылымға азырақ көңіл бөлінетіні рас. Алайда кейбір зерттеушілер оқылымды «сөйлеу және тілдік дағдыларды қалыптастыратын және бақылайтын құрал» ретінде қарастырып, оның маңызын айқындайды. Олардың пікірінше, өз бетінше жеткілікті көлемдегі мәтінді оқу сөздік қорға, грамматикалық және жазу дағдыларының қалыптасуына әсер етеді. Сонымен қатар оқылым тіл мен мәдениетті зерттеу құралы, ақпараттық және білім беру құралы және өз бетінше білім алу құралы сияқты әртүрлі қызмет атқарады.

Жүргізілген талдаулар нәтижесінде оқылым әрекетін дамытуға бағытталған жұмыстар қатысымдық бағдарлы жүргізілуі тиіс екендігіне көз жеткіземіз. Бұл өз кезегінде тіл үйретудің соңғы мақсатты нәтижесі – тілдік қатынасқа қол жеткізуге мүмкіндік береді. Ол үшін оқылым мәтіндерін тіл үйренушілердің білім деңгейлері, қажеттіліктері мен қызығушылықтарына қарай сәтті тандап алып, оқылым алды және оқылым соңы тапсырмаларының жүйесін дұрыс ұйымдастыру қажет болады. Сол кезде ғана оқылым дағдысын ұйымдастыруға бағытталған жұмыстар өз мақсатына жете алады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Курманова А.К., Курманбаева Ш.К. Қатысымдық бағдарлы оқыту мәселесінің зерттелуі // Торайғыров университетінің Хабаршысы, Педагогикалық сериясы. – 2022. – №1. – Б. 400–412.
2. Оразбаева Ф. Тілдік қатынас пен қатысым әдісінің ғылыми-теориялық негіздері: пед. ғыл. докт. ... дисс. – Алматы, 1996. – 417 б.
3. Бейсенбекова Г.Т. Қазақ тілін басқа ұлт өкілдеріне оқылым әрекеті арқылы үйрету әдістемесі: пед. ғыл. канд. ... дисс. – Алматы, 2001. – 146 б.
4. Вайсбурд М.Л., Блохина С.А. Обучение пониманию иноязычного текста при чтении как поисковой деятельности. [Электронный ресурс] URL: https://studwood.ru/1815092/pedagogika/obuchenie_ponimaniyu_inostrannogo_teksta (қаралған күні: 15.03.2022).
5. Оразбаева Ф. Тілдік қатынас. Шығармалар жинағы. 2-т. Тілдік қатынас: ғылыми монография. – Алматы: Ан-Арыс, 2019. – 584 б.
6. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам: продвинутый курс: пособие для студентов пед. вузов и учителей. – М.: АСТ: Астрель, 2008. – 219 с.
7. Колесникова И.Л., Долгина О.А. Англо-русский терминологический справочник по методике преподавания иностранных языков. [Электронный ресурс] URL: <https://dispace.edu.nstu.ru/didesk/course/show/2517/10> (қаралған күні: 16.03.2022).

8. Пассов Е.И., Кузнецова Е.С. Обучение чтению: учебное пособие. – Воронеж: Интерлингва, 2002. – 236 с.
9. Рогова Г.В., Рабинович Ф.М., Сахарова Т.Е. Методика обучения иностранным языкам в средней школе. – М.: Просвещение, 1991. – 287 с.
10. Коваль О.И. Самостоятельная работа при обучении чтению на иностранном языке // Вестник ВГАВТ, вып. 39. Раздел III. Философские, социально-педагогические и филологические науки. – 2014. – С. 79–82.
11. Методика обучения иностранным языкам: традиции и современность: коллективная монография / под ред. А.А. Миролубова. – Обнинск: Титул, 2010. – 464 с.
12. Леонтьев А.А. Некоторые проблемы обучения русскому языку как иностранному (психологические очерки). – М.: Изд-во МГУ, 1970. – 88 с.
13. Грузинская, И.А. Методика преподавания английского языка: учебное пособие. 5-е изд. – М.: Государственное учебно-педагогическое издательство министерства просвещения РСФСР, 1947. 223 с.
14. Birkner V. Reading Comprehension in Teaching English as a Foreign Language. [Электронды ресурс] URL: <https://www.monografias.com/trabajos68/readinscomprehension-teaching-english/readins-comprehension-teaching-english2.shtml> (қаралған күні: 03/16/2022).
15. Железнова Е.Г. Чтение как один из способов обучения английскому языку // Научный вестник Южного института менеджмента. – 2019. – №1. – С. 110–114.
16. Рустемова С.К., Алимжанова Б.Е., Байгошкарлова М.И., Бабжанова Р.Ж. Methods of teaching reading at English lessons // Молодой ученый. – 2015. – №11. – С. 1478–1481.

REFERENCES

1. Kurmanova A.K., Kurmanbaeva Sh.K. Qatysymdyq bagdarly oqytu maselesiniñ zerttelui [Study of the problem of participatory-oriented learning] // Toraigyrov universitetinin Habarshysy, Pedagogikalıq seriyasy. – 2022. – №1. – В. 400–412. [in Kazakh]
2. Orazbaeva F. Tildik qatynas pen qatysym adisinin gylymi-teoriyalıq negizderi: ped. gyl. dokt. ... diss. [Scientific and theoretical foundations of the method of language communication and participation: diss.]. – Almaty, 1996. – 417 b. [in Kazakh]
3. Beisenbekova G.T. Qazaq tilin basqa ult okilderine oqylym areketi arqyly uiretu adistemesi: ped. gyl. kand. ... diss. [Methods of teaching the Kazakh language to representatives of other nationalities through reading activities: diss.]. – Almaty, 2001. – 146 b. [in Kazakh]
4. Vaisburd M.L., Blohina S.A. Obuchenie ponimaniyu inoiazychnogo teksta pri chtenii kak poiskovoi deyatel'nosti [Learning to understand a foreign language text when reading as a search activity]. [Electronic resource] URL: https://studwood.ru/1815092/pedagogika/obuchenie_ponimaniyu_inostrannogo_teksta (qaralğan kuni: 15.03.2022). [in Russian]
5. Orazbaeva F. Tildik qatynas. Shygarmalar jıngy. 2-t. Tildik qatynas. Gylymi monografiia [Language communication. Collection of works. T 2. language communication: scientific monograph]. – Almaty: An-Arys, 2019. – 584 b. [in Kazakh]
6. Solovova E.N. Metodika obucheniia inostrannym iazykam: prodvınutyi kurs: posobie dlia studentov ped. vuzov i uchitelei [Methods of teaching foreign languages: advanced course: a manual for students and teachers]. – М.: AST: Astrel, 2008. – 219 s. [in Russian]
7. Kolesnikova I.L., Dolgina O.A. Anglo-russkiy terminologicheskiy spravochnik po metodike prepodavaniia inostrannyh iazykov [English-Russian terminological reference book on the methodology of teaching foreign languages]. [Electronic resource] URL: <https://dispace.edu.nstu.ru/didesk/course/show/2517/10> (qaralğan kuni: 16.03.2022). [in Russian]
8. Passov E.I., Kuznecova E.S. Obuchenie chteniiu: uchebnoe posobie [Learning to read: a textbook]. – Voronej: Interlingva, 2002. – 236 s. [in Russian]
9. Rogova G.V., Rabinovich F.M., Saharova T.E. Metodika obucheniia inostrannym iazykam v srednei shkole [Methods of teaching foreign languages in secondary school]. – М.: Prosveshenie, 1991. – 287 s. [in Russian]
10. Koval O.I. Samostoyatel'naya rabota pri obuchenii chteniiu na inostrannom iazyke [Independent work in teaching reading in a foreign language] // Vestnik VGAVT, vyp. 39. Razdel III. Filosofskie, socialno-

- pedagogicheskie i filologicheskie nauki. – 2014. – S. 79–82. [in Russian]
11. Metodika obucheniia inostrannym iazykam: tradicii i sovremennost / pod red. A.A. Miroljubova. – Obninsk: Titul, 2010. – 464 s. [in Russian]
 12. Leontiev A.A. Nekotorye problemy obucheniia russkomu iazyku kak inostrannomu (psihologicheskie ocherki) [Some problems of teaching Russian as a foreign language (psychological essays)]. – M.: Izdvo MGU, 1970. – 88 s. [in Russian]
 13. Gruzinskaya I.A. Metodika prepodavaniia angliiskogo iazyka: uchebnoe posobie [Methods of teaching English: textbook]. 5-e izd. – M.: Gosudarstvennoe uchebno-pedagogicheskoe izdatelstvo ministerstva prosvesheniia RSFSR, 1947. – 223 s. [in Russian]
 14. Birkner V. Reading Comprehension in Teaching English as a Foreign Language. [Electrondy resurs] URL: <https://www.monografias.com/trabajos68/readinscomprehension-teaching-english/readins-comprehension-teaching-english2.shtml> (qaralgan kuni: 03/16/2022).
 15. Jeleznova E.G. Chtenie kak odin iz sposobov obucheniia angliiskomu iazyku [Reading as one of the ways to learn English] // Nauchnyi vestnik Yujnogo instituta menedjmenta. – 2019. – №1. – S. 110–114. [in Russian]
 16. Rustemova S.K., Alimjanova B.E., Baigoshkarova M.I., Babjanova R.J. Methods of teaching reading at English lessons // Molodoi uchenyi. – 2015. – №11. – S. 1478–1481.